

חמש מחשבות על ספרות

ספרות היא ההכרה בכך שיש עוד אנשים שאינם חיים בקרבנו, אנשים שדיו הוא נוזל החיים שלהם, ואשר קיומם לא פחות משמעותי מקיומנו – דווקא משום שאנחנו מסוגלים לראותם רק בעיני הרוח שלנו.

כל לילה, לפני שאני הולך לישון, אני מעלעל ב־Wish List שלי ב־Book Depository. אין פעולה שמרגיעה אותי יותר מהדפדוף ברשימות הספרים שאני עתיד לרכוש ביום מן הימים; כמוהו כהבטחה לאינספור עתידים שמצפים לי. וכשאני סוקר את הספרים בביתי, אני רואה באלה שעדיין לא נקראו הבטחה למפגש מסעיר, ובאלה שכבר נקראו התרפקות על זיכרון מרומם רוח.

כשאני מבקר בארץ זרה אני מרגיש בבית רק כשאני משוטט בחנויות ספרים. שוב מכה בי טעמה המשכר של ההבטחה, ואני לא חושב פעמיים ושולף את הארנק. המחשבה שאספיק לקרוא את כל מה שרכשתי, את כל מה שאני רוכש (ברגעים אלה ממש) ואת כל מה שעוד ארכוש בהמשך, יש בה מן ההבטחה לחיי נצח. זה שקר מודע לעצמו, אבל מענג לאין שיעור. ביום שבו אפסיק לקרוא, אפסיק לחיות. ולכן, בכל לילה לפני שאני הולך לישון, אין פעולה שמרגיעה אותי יותר מההבטחה לחיי נצח, מטופשת ככל שתהא. כשמבקשים ממני להגדיר משהו, אני תמיד חושב על היעדרו, ובאמצעות היעדר הזה אני מנסה למצוא לו הגדרה הולמת. ולכן, כדי להבין מהי ספרות אני מדמיין עולם ללא ספרות, וחושב על מוות מוחי. עולם שאין בו סיפורי תנ"ך, כיפות אדומות, דוריאן גרייס, גרגור סמסות, המלטים, הארי פוטרס, רסקולניקובים וצוקרמנים – כי כל אחד מהם הוא אחר בדמיונו של הקורא, ומכאן שכל אחד מהם הוא ערב רב של ישויות, בבחינת פרו ורבו ומלאו את הארץ הזאת ביצירי דמיון. עולם נטול ספרות הוא עולם שמסתפק בבריות בשר ודם, כלומר עולם שמסתפק במועט שבמועט, עולם שמתבונן באגם ואפילו השתקפות לא רואה.

ולכן, ספרות היא בראש וראשונה ההכרה בכך שיש עוד אנשים שאינם חיים בקרבנו, אנשים שדין הוא נוזל החיים שלהם, ואשר קיומם לא פחות משמעותי מקיומנו – דווקא משום שאנחנו מסוגלים לראותם רק בעיני הרוח שלנו. יתר על כן, ספרות היא החומר (או הסם) מרחיב התודעה המוצלח ביותר שאני מכיר. אתה קורא סיפור קצר של קורטסאר על אדם שמקיא ארנבונים, סיפור ששמו המתעתע הוא "מכתב לעלמה בפריו" וברגע ההלם הראשוני אתה תוהה מה לכל הרוחות קורה פה, אבל אז, כשאתה מעכל את המידע, אתה תוהה מה אתה קורא, ולאחר מחשבה מעמיקה אתה תוהה על מה אתה קורא. אולי תאהב את הסיפור ואולי לא תסבול אותו, אבל על עניין אחד אין חולק: לעולם לא תשכח את הסיפור על האיש שהקיא ארנבונים. האיש הזה כבר קיים בך, ומטעם המפגש עמו ועם סיפורו יוצא הדופן התרחבה תודעתך במילימטרים אחדים. אתה מודע לאפשרות – ודי בכך. ועל כן, עולם ללא ספרות הוא עולם צר-תודעה, עולמם של מוגי-לב החוששים מפני הבלתי-נודע ומבכרים על פניו את המוכר לעיפה.

בסדנת כתיבה לבני נוער שערכת פעם, הדהימה אותי נערה אחת כשפנתה לשאר המשתתפים ואמרה, "נכון השואה?" היא רצתה לספר סיפור שמתרחש על רקע השואה, ובמקום להכביר מילים כיווצה את אחד האירועים המחרדיים בהיסטוריה לשתי מילים הטומנות בחובן שמד של עולם ומלואו. אז על אותו משקל אני פונה אליכם ואומר, "נכון 2020?" ברור לי שאתם יודעים למה הכוונה. קורונה, זום, נטפליקס, מסכים, הפרעת קשב, והפיחות במעמד הסופרים (כמו גם במעמד הקוראים). בימינו, קריאה נחשבת להצהרה: אם אתה קורא, משמע שאתה מבכר פעילות שתובעת את מלוא הריכוז, ההתכנסות וההתנתקות מהסביבה על פני פעילויות אחרות, ובעצם אתה כמעט מבקש למרוד ברוח הזמן. בעבור אלה שהקריאה זרה להם (או כאלה שסתם הרימו ידיים) יש בפעילות זו מן ההתרסה, משל היתה הספרות הסתה למעשה אנרכיה. ומכל ענפי האמנות, היא מעשה המרי האחרון של הרוח. ואולי הספרות היא הרוק המתקדם של הנפש. לא בכדי כבר לא מלחינים וכותבים יצירות רוק מתקדם; ודאי לא היום, בעת שאפילו האזנה לאלבום של – המקבילה המוזיקלית לספר – נתפסת כמעשה מיותר בעיני רוב האנשים. ולמה "של הנפש"? מפאת אורך הרוח שהיא דורשת, כשרוחן של הבריות קצרה מתמיד. כל כך קצרה עד שרבות מהן תוהות לשם מה בכלל לטרוח, הן כקורא והן ככותב. והתשובה פשוטה מאין כמותה: בעבור סופר, הטרחה האמיתית היא לא לכתוב – ממש כשם שבעבור אדם קורא ההימנעות מקריאה תובעת תעצומות נפש. כי ספרות, משני עברי המתנס שמגדירים אותה, היא אורח חיים. ולא סתם אורח חיים אלא אורח חיים פנימי וסמוי מן העין.

כשאני רואה אדם קורא ספר יש בי מן החיבה כלפיו. כשאני רואה מה הוא קורא, חיבתי נעשית לעיתים מסויגת, ולפעמים היא אפילו מתחלפת בסלידה קלה. אחד המראות המנחמים ביותר הוא מראם של אנשים ברכבת התחתית בלונדון שלא מישירים את מבטיהם אליך כי הם שקועים בקריאה. במחזה הזה יש גם מן המציצנות, כי הקוראים (שבעצמם מציצים לחיים לא ידועים) שרויים בעיצומה של פעילות אינטימית להסעיר וכלל אינם נותנים את דעתם על הנוסעים האחרים, הלא קוראים, שצופים בהם. אבל אותי מרגשת יותר מכל האדישות של הקוראים לסביבתם, כאילו הם מצהירים בעצם אקט הקריאה שעניינם מתמצה ביצורים שממשותם ידועה רק להם, פרי מעשה האהבה

של דמיונם ודמיון הכותבים. ולכן ספרות היא גם מעשה אהבה שלא מערב אחרים, כי לקרוא פירושו לאהוב, להתמסר ולהתענג, וגם להתרגז ולהתאכזב, כלומר להיכנס בברית המילים הנצחית, לטוב ולרע.

ויותר מכל, ספרות היא מה שנחוץ לכל אדם כדי להבין את החיים. בעולם שבו הוקעה אוטומטית הפכה לענף ספורט אולימפי, ספרות היא המעוז האחרון של חופש הדיבור. כמה טוב שהספרות לא נדרשת לאמות מידה מוסריות או, גרוע מזה, מוסרניות. ולמה זה טוב? כי ספרות טובה לא משקרת, והיא מתארת את חיי הנפש והרוח של גיבוריה ללא כחל ושרק, בלי להיכנע לתכתיבי תקינות פוליטית ופוליטיקה של זהויות. ספרות היא משאב הרוח האחרון שמצנזר את הצנזורה, וכך מאפשר ביטוי מלא להלך הרוח הכן שנשלל מאיתנו בחיי היומיום. על כמה אנשים אתם יכולים להגיד שיש לכם גישה חופשית למחשבותיהם האימות, האפלות, המרהיבות, המגוחכות? כשאתם צוללים לנבכי נפשה של דמות, אתם מתוודעים להרהורים חדשים, זרים, מפעימים, כאלה שלא העליתם בדעתכם את קיומם. אתם מקבלים מתנה נדירה: הודות להכרות עם טופוגרפיית הנפש הבדיונית אתם עשויים לפתור או להתקרב לפתרון תעלומת אנושות שלמה. ההבנה, שכל כך נעדרת מחיינו, מתגנבת אל ירכתי מוחנו בעת הקריאה ומתנחלת שם. כשאנחנו סוגרים ספר, אנחנו יודעים משהו שלא ידענו לפני כן על זולתנו.

ובדל מחשבה אחרון: פעם חלמתי שאני הולך ברחוב ולפתע נשמע קול רעם, והשמיים המטירו ספרים על כל העוברים והשבים. חלקם התגוננו מפניהם, חלקם רצו לחפש מחסה והאחרים פרשו את זרועותיהם לצדדים וחיכו לתשורת הרקיעים. רק אני עמדתי והתבוננתי במתרחש, וידעתי שאני בודה את החלום מלבי כדי לסיים רצף מחשבות חופשי על ספרות.